

PREOCUPĂRI DE ISTORIE UNIVERSALĂ ÎN „CERCETĂRI ISTORICE“

V. CRISTIAN

Prin chiar natura necesității care i-a dat naștere, revista fondată de profesorul Ilie Minea¹ a avut drept scop esențial să aducă o contribuție la studierea evoluției trecutului românesc. De altfel, primul său număr o prezenta ca „Buletin al Seminarului de istoria Românilor“, iar ulterior ea a purtat subtitlul „Revistă de istorie românească“. De numeroase ori însă, preocupările colaboratorilor au depășit această sferă, ei urmărind, în limitele pe care le vom vedea, și rezolvarea unor probleme de istorie universală. Prin aceasta, ei răspundeau unor necesități ale cercetării din acea perioadă și continuau o mai veche tradiție a istoriografiei noastre.

Interesul pentru istoria universală la noi este vechi, aproape la fel de vechi ca scrisul nostru istoric, datorită mai ales legăturilor pe care evoluția poporului român le-a avut cu aceea a altor popoare. În cea mai mare măsură el s-a manifestat prin constanta strădanie de a prezenta istoria noastră într-un cadru mai general. De timpuriu însă au apărut și preocupări pentru istoria universală propriu-zisă, de o densitate surprinzătoare uneori². În general însă, aceste preocupări nu au dus la realizări originale; multă vreme au predominat traducerea și prelucrările unor lucrări străine. Ce-i drept, regula este infirmată uneori prin apariția unor scrieri originale ca *Istoria Imperiului Otoman* a lui Dimitrie Cantemir sau prin strădaniile, ca cea a lui Mihail Kogălniceanu, de a introduce în circuitul științific internațional izvoare românești. Până spre 1900 asemenea încercări sînt însă puține.

Secolul nostru a adus o modificare și în această privință. Numărul lucrărilor originale a sporit, după cum a crescut și nivelul lor. În mare

¹ Avem în vedere aici și perioada cît ea a fost continuată, sub direcția lui A. Boldur, cu titlul „Studii și cercetări istorice“.

² Paul Cernovodeanu, *Préoccupations en matière d'histoire universelle dans l'historiographie roumaine aux XVIIe et XVIIIe siècles*, „Revue Roumaine d'histoire“, IX (1970), p. 677—697 ; X (1971), p. 293—312, 705—728

măsură ele sînt rezultatul eforturilor de cercetare sau îndrumare ale unor savanți de talia unor Nicolae Iorga sau Vasile Pârvan. Treptat, a putut fi utilizat și un anumit cadru organizatoric, prin înființarea Institutului de studii sud-est europene (1913) și a Institutului de istorie universală (1937). Mai ales însă, este vorba de nivelul la care ajunge învățămîntul istoriei universale în facultăți.

Încă din perioada anterioară anului 1848, catedra a constituit principalul mijloc de cunoaștere a istoriei universale. Cel mai adesea însă, cursurile erau lipsite de originalitate și nu-și găseau o prelungire firească în activitatea de cercetare concretă. Într-o perioadă, în care necesitățile istoriografiei noastre erau deosebit de ample și de presante, titularii catedrelor de istorie universală, inspirați și de un firesc patriotism, și-au orientat de predilecție cercetările asupra trecutului românesc. Abia în jurul anului 1900 situația a început să se modifice. Profesorii de istorie universală, dispunînd de o mult mai temeinică pregătire în acest domeniu, urmăresc să realizeze o legătură între obiectul cursului lor și activitatea de cercetare. Istoria românilor îi preocupă în continuare, dar ea este în mod constant plasată într-un cadru de istorie generală. Unele cercetări constituie și importante contribuții la cunoașterea istoriei europene, pe de o parte datorită utilizării unor informații noi, pe de altă parte pentru faptul că cei care le întreprind sînt buni cunoscători atît ai istoriei occidentale, cît și ai istoriei răsăritene (mai puțin familiară istoricilor apuseni, multă vreme principalii autori ai unor sinteze de istorie generală). În același timp, preocupările didactice au uneori drept rezultat importante lucrări de istorie universală propriu-zisă, domeniu asupra căruia se fac chiar încercări de teoretizare³. Aceste preocupări ale profesorilor sînt preluate, sub directă îndrumare a acestora, de viitorii specialiști, unii remarcîndu-se prin cercetările lor încă din timpul studiilor.

Situația generală la care ne referim își găsește o bună ilustrare în istoriografia ieșeană. Multă vreme, interesul ei pentru istoria universală a fost redus, chiar dacă avem în vedere și anumite preocupări în acest domeniu ale Junimii. În mare măsură, faptul s-a datorat modului în care s-a predat mult timp cursul de istorie universală. Deși a figurat de la început în planul de învățămînt al Facultății de Litere, el nu a găsit o bună perioadă un titular care să-i asigure un nivel corespunzător aceluia pe care îl atinsese istoriografia vremii; mai ales în anii cînd a fost profesat de Nicolae Ionescu, el a devenit mai mult prilejul unor exerciții de retorică, pigmentate uneori de incidente amuzante⁴. Chiar atunci cînd cursul a fost încredințat spre suplînire lui A. D. Xenopol, faptul nu a avut drept consecință apariția unor cercetări originale; preocupat de valoroasa sa sinteză, marele istoric a rămas, în primul rînd, profesor de istoria românilor. În schimb, el a realizat o

³ În afară de preocupările lui N. Iorga, vezi N. A. Constantinescu, *Istoria universală și problemele ei actuale*, București, 1935, 132 p.

⁴ Vezi, de exemplu, cel relatat de Iorga, *O viață de om așa cum a fost*, ed. Valeriu și Sanda Răpeanu, București, 1972, p. 137.

încadrare a acestuia într-o manieră care nu fusese utilizată încă⁵, după cum cunoștințele sale de istorie generală s-au dovedit a fi deosebit de prețioase în activitatea de teoretician al istoriei.

Din motive asupra cărora nu este aici locul să stăruim, Xenopol nu a creat o școală. Faptul avea să se producă mai târziu, în perioada interbelică, deși unele semne se arătaseră încă înainte de primul război mondial. Reorganizarea învățămîntului istoric în cadrul Universității, diversificarea lui, crearea unor noi catedre au permis o aprofundare a cercetării, ceea ce s-a reflectat și în tot mai frecventa apariție a unor contribuții originale de istorie universală. Ele sînt îndeosebi rezultatul muncii unui valoros mînunchi de profesori, cei mai mulți formați în alte centre, dar care s-au integrat mediului cultural ieșean și, în același timp, au contribuit la formarea unor distinsi cercetători, mulți dintre aceștia afirmîndu-se încă înainte de al doilea război mondial.

Astfel a fost posibil ca cercetările în domeniul istoriei universale să fie ilustrate prin cercetări asupra tuturor perioadelor ei. În domeniul istoriei vechi puține dar solide contribuții a dat Paul Nicorescu⁶, la care se adaugă și cele ale lui Oreste Tafrali, reputat specialist și în domeniul bizantinologiei și al istoriei artelor⁷. Principalul interes s-a îndreptat însă asupra istoriei medii, perioada preferată a istoriografiei europene începînd din secolul al XIX-lea. Ea a constituit și domeniul principalelor cercetări ale lui Ioan Ursu, deținător mai mulți ani al catedrei de istorie universală medie, modernă și contemporană. Tot ea îndeosebi l-a preocupat și pe succesorul său, Gheorghe Brătianu, care și-a rezervat, de altfel, numai această perioadă după scindarea catedrei în 1928 (chiar dacă s-a interesat și de istoria modernă și contemporană). Cercetările acestuia, prin metoda și informația lor, ca și prin unele importante puncte de vedere noi s-au bucurat de multă apreciere nu numai în țară (unde G. Brătianu avea să devină succesorul lui Iorga la Universitatea din București și Institutul de istorie universală), ci și în străinătate, atît din partea unor istorici occidentali, ca H. Pirenne și H. Grégoire⁸, cit și a istoricilor sovietici⁹. Specialiștii străini au îmbrățișat proiectul său de a alcătui o sinteză colectivă a istoriei medievale, sinteză care se anunța originală, dar a cărei realizare a fost întreruptă

⁵ V. Cristian, *Preocupări de istorie universală în opera lui A. D. Xenopol* în vol. A. D. Xenopol. *Studii privitoare la viața și opera sa* (coord. L. Boicu și Al. Zub), București, 1972, p. 106 și urm.

⁶ Radu Vulpe, *Paul Nicorescu*, „Dacia”, XI—XII (1945—1947), p. 3.

⁷ J. Bendăter, D. Berlescu, C. Cihodaru, M. Petrescu-Dimbovița, V. Popovici, *Dezvoltarea științelor istorice în Contribuții la istoria dezvoltării Universității din Iași 1860—1960*, II, București, 1960, p. 204 și urm.

⁸ V. Laurent, *Préface* la G. I. Brătianu, *La mer Noire*, München, 1939, p. 7. Redactînd studiul care i-a atras îndeosebi prețuirea celor doi istorici (*La distribution de l'or et les raisons économiques de la division de l'Empire romain*), G. I. Brătianu se considera totuși, după cum scria în exemplarul oferit lui Paul Nicorescu (Biblioteca Universității Iași, cota IV — 4633) drept „un nespecialist în domeniul istoriei antice”.

⁹ G. Brătianu, *Chronique soviétique*, „Revue historiques du sud-est européenne”, XVIII (1941), p. 245.

de izbucnirea războiului. De altfel, trebuie spus că activitatea politică a lui G. Brătianu a constituit un handicap pentru preocupările sale științifice.

Realizări notabile s-au obținut, mai ales după 1930, și în domeniul istoriei moderne universale. În mare parte, ele sînt datorate acad. A. Oțetea. O importanță deosebită prezintă cunoscuta sa lucrare asupra Renașterii, prima operă de sinteză care considera fenomenul în spiritul materialismului istoric¹⁰, concepție pe care profesorul nu numai a utilizat-o în scrierile sale, ci a prezentat-o și într-o formă sintetică.

Această activitate prezintă un deosebit interes pentru problema la care ne referim, mai ales că unele rezultate ale ei au fost publicate tocmai în „Cercetări istorice“. Preocupările profesorilor amintiți — ca și ale acelor care li se vor adăuga ulterior — au contribuit la stimularea interesului pentru istoria universală, ca și la întărirea convingerii că ea se poate cerceta cu bune rezultate și la noi¹¹. Faptul s-a reflectat în orientarea activității științifice a studenților, ca și a unor absolvenți, ale căror lucrări au fost găzduite mai ales în paginile „Cercetărilor istorice“.

Inițiată de Minea, revista avea să reflecte, în primul rînd, preocupările și concepțiile istorice ale profesorului de istoria românilor și ale elevilor săi. Aplecîndu-se asupra diferitelor momente din trecutul propriului popor, colaboratorii — indiferent că era vorba de profesori sau de studenți — au avut permanent în vedere necesitatea stabilirii legăturii dintre evenimentele și fenomenele românești și cele europene. Este adevărat, Minea a protestat împotriva „excesului de universalizare“ pe care îl constata în cercetarea istoriei noastre vechi¹², după cum a cerut, în repetate rînduri ca evoluției societății românești să i se găsească specificul și nu să i se aplice tiparele aceleia occidentale. În același timp însă, el a insistat asupra necesității ca istoria românilor să fie privită în legătura ei cu istoria universală. Legătura era văzută nu numai în sensul unei influențe din afară asupra evenimentelor interne; reluînd o tendință mai veche, dezvoltată în acea perioadă de Iorga¹³, el urmărea să sublinieze și acțiunea în sens invers, pornind de la constatarea că „sînt în istoria generală epoci mult colorate prin contribuția de fapte românești“¹⁴. La fel, avea în vedere că documentația străină

¹⁰ M. Berza, *L'historien Andrei Oțetea*, „Revue Roumaine d'histoire“, VIII (1969), p. 411—412.

¹¹ Pentru anii cercetători existase părerea că adevăratul istoric este acela care se ocupă doar de istoria națională (O. Tafrali, *Critica lucrărilor arheologice și istorice*, Iași, 1921, p. 11).

¹² I. Minea, *Cum s-a scris istoria veche românească*, în *Paralipomena*, Iași, 1939, p. 35.

¹³ V. Cristian, *Contribuția lui Nicolae Iorga la încadrarea istoriei românilor în istoria universală*, în *Nicolae Iorga. Omul și opera*, (coord. N. Grigoraș și Gh. Buzatu), Iași, Ed. Junimea, 1971, p. 39 și urm.

¹⁴ I. Minea, *Adevăr și neadevăr relativ la istoria românilor*, „Cercetări istorice“, VIII—IX (1932—1933), nr. 2, p. 18.

este prețioasă pentru istoria noastră, după cum izvoarele românești oferă importante informații asupra istoriei europene.

Încadrarea diferitelor momente ale istoriei românilor în contextul general în care s-au produs constituie astfel o preocupare esențială în „Cercetări istorice“, numeroase articole publicate aici reprezentând și contribuții de istorie universală. Acestea îi sînt consacrate și unele lucrări speciale, dar este de observat că și ele, cu cîteva excepții, se referă la aspecte care puteau prezenta interes și pentru istoria noastră.

Cum Minea era preocupat, în primul rînd, de Evul mediu, majoritatea lucrărilor publicate în „Cercetări istorice“ se referă la această perioadă. Întrucît însă era dificil ca toți elevii să aibă exact aceleași preferințe ca și maestrul lor, ca și sub influența celorlalți profesori, o diversificare s-a realizat totuși. De altfel, ea se datorește în parte tot lui Minea; medievalist prin vocație, istoricul de origine transilvană s-a interesat, într-o anumită măsură, și de istoria noastră veche (cu care își începea primul său curs la Universitatea din Iași și asupra căreia revenea din 1933¹⁵), după cum, contrar unor afirmații de mai tîrziu, nu a neglijat nici istoria modernă, printre altele consacrand trei ani unui curs privind perioada 1848—1866¹⁶.

Unele cercetări privind istoria veche și modernă, desfășurate sub directa sa îndrumare, dezvăluie astfel nu numai contribuția sa la șlefuirea talentelor, ci îi reflectă și ideile. Autorul unui astfel de studiu sublinia chiar că „ideea călăuză“ de la care a pornit, aceea că „istoria noastră veche este istoria tuturor tracilor“ aparține profesorului¹⁷. Cîteva lucrări au rezultat însă din alte inițiative. Ele se referă la chestiuni legate direct de istoria noastră veche¹⁸, dar și la unele de un interes mai general¹⁹.

Pentru studiile de medievalistică, influența lui Minea, căruia îi aparțin și cele mai numeroase contribuții, este cit se poate de evidentă și nu numai pentru perioada cît a condus revista. Materialele publicate se referă îndeosebi la istoria politică, cele mai multe privind raporturile dintre țările române și puterile vecine, chiar dacă nu lipsesc nici unele încercări de a preciza relațiile autohtonilor cu alte populații în perioada prestatală²⁰. Unele materiale se referă la începuturile afirmării pe plan

¹⁵ Anuarul Universității din Iași, 1930—1935, p. 368. Cîte un curs de istorie veche a făcut pînă în 1939, în 1936—1937 ocupîndu-se chiar de epoca preistorică.

¹⁶ În anii 1935—1939, cu o întrerupere. În 1938—1939 cursul avea drept obiect „Epoca lui Cuza Vodă“.

¹⁷ Filîp Horovitz, *Influența elenismului asupra lumii traco-dacice și traco-daco-romane pînă la retragerea legiunilor din Dacia*, „Cercetări istorice“ (în continuare C.I.), II—III, 1926—1927, p. 44, n. 1.

¹⁸ P. Nicorescu, *Coloana traiană*, C.I., XVIII (1943), p. 78—83; R. Vulpe, *Valurile romane din Dobrogea*, loc. cit., p. 84—89.

¹⁹ A. Boldur, *Indo-europenii și migrațiunea slavilor (teoria lui A. Sahmatov)*, C.I., XIX (1946), p. 18—25; Gh. Ivănescu, *Repartiția geografică a neamurilor slave în patria lor primitivă*, C.I., XIX (1946), p. 18—25.

²⁰ G. I. Brătianu, *Lak. O interpretare greșită a unui capitol din „Cartea lui Marco Polo“*, C.I., I (1925), p. 369—376; Gh. Duzinchievici, *Propaganda cistercită printre români. În legătură cu cronicăa lui Albricus Trium-Fontium*, C.I., IV (1928),

în istoriografia noastră și atenția pe care i-o acordă revista nu surprinde. Dar colaboratorii ei și-au extins preocupările și asupra perioadei ulterioare, chiar dacă nu într-o egală măsură. Într-un moment în care în istoriografia europeană era viu dezbătută problema „responsabilității” primului război mondial, situația din perioada anterioară acestuia a atras atenția și cercetătorilor noștri. În general, ei s-au oprit asupra dezvoltării relațiilor diplomatice de după 1878, ceea ce se reflectă și în „Cercetări istorice”, revista publicând mai multe materiale în legătură cu aceasta, unele din ele referitoare la o perioadă foarte apropiată³⁷.

Publicația înființată și, multă vreme, condusă de Ilie Minea cuprinde astfel, sub raportul la care ne referim, materiale privind toate epocile istorice, chiar dacă principala atenție se îndreaptă asupra istoriei medievale. Redactate de cercetători cu o pregătire diferită, privind chestiuni diverse, aceste materiale nu au, firește, o valoare egală. În toate însă este prezentă tendința de a realiza o construcție solidă, prin utilizarea unei documentații exhaustive și a unei critici deosebit de severe a ei. Dealtfel, revista a publicat și numeroase documente de un interes mai general, descoperite în arhivele străine. Și sub raportul care ne interesează în lucrarea de față, revista oglindește aceeași seriozitate în cercetare, aceeași tendință spre o analiză deosebit de riguroasă caracteristică școlii istorice de la Iași. Aceasta nu înseamnă însă, așa cum s-a afirmat uneori, că cei care au ilustrat-o au neglijat preocupările mai largi teoretice. Ele sînt prezente îndeosebi în lecțiile de deschidere ale lui Minea³⁸, dar și în alte materiale³⁹, în care sînt întocmite adevărate programe de cercetare, un loc important acordîndu-se cercetării relațiilor externe și utilizării metodei comparative, ceea ce era și o subliniere a necesității bunei cunoașteri a istoriei universale.

Napoleon al III-lea și Alexandru Ioan Cuza, C. I., VIII—IX (1932—33), nr. 3, p. 64—83; *Idem, Scopul misiunii secrete a lui Bălăceanu și atitudinea lui Napoleon al III-lea*, C. I., VIII—IX (1932—1933), nr. 1, p. 3—14; *Idem, La politica orientale di Napoleone III° e l'unione dei principati romeni*, C. I., X—XII (1934—1936), nr. 1, p. 225—256; XI—XVI (1937—1940), p. 53—96; *Idem, Contribuții la anexarea Savoiei și Nisei*, S.C.I., XX (1947), p. 261—297; Gh. Duzinchevici, *Chestiuni din vremea lui Cuza-Vodă*, C. I., VIII—IX (1932—1933), nr. 2, p. 59—69; X—XII (1934—1936), nr. 1, p. 90—104 (este vorba îndeosebi de chestiuni de interes internațional).

³⁷ V. Mîhoreanu, *Raporturile ruso-române după pacea de la San-Stefano (1878)*, C. I., XVIII (1943), p. 380—388; Emil Diaconescu, *România și marile puteri de la tratatul de la Berlin pînă în 1914*, C. I., XIII—XVI (1937—1940), p. 180—262; P. Bujor, *Un episod din marele nostru război de la 1917*, C. I., XVIII (1943), p. 73—77; Emil Diaconescu, *Ecouri de la Conferința de pace. Memoriile lui W. H. Steed*, C. I., XIII—XVI (1937—1940), p. 336—347.

³⁸ Publicate în „Cercetări istorice” și reunite în parte în amintita culegere *Paralipomena*, Iași, 1939.

³⁹ A. Boldur, *Știința istorică română în ultimii 25 de ani. Constatări și remedii*, S.C.I., XX (1947), p. 1—95; *Idem, Privire generală asupra colaborării în domeniul științei istorice*, S.C.I., XIX (1946), p. 3—8.

Nu am prezentat aici decît o privire cu totul generală asupra preocupărilor de istorie universală în „Cercetări istorice“⁴⁰, încercînd să subliniem principalele orientări în acest domeniu, insistînd îndeosebi asupra tendințelor de încadrare a românilor în istoria universală, adică asupra unei direcții esențiale a revistei. Multe din materialele pe care le-a găzduit constituie momente importante în evoluția studierii anumitor probleme ; ele sînt bine cunoscute specialiștilor, care apelează cu profit încă la ele, chiar dacă perfecționarea cercetărilor a determinat, în mod firesc, ca mai multe din rezultatele de atunci să fie astăzi depășite. Cum însă fiecare manifestare științifică trebuie judecată, în primul rînd, în funcție de momentul în care s-a produs, se poate aprecia că, în ansamblu, revista fondată de Ilie Minea a adus o importantă contribuție nu numai în studierea multor aspecte ale istoriei naționale, ci și a unor interesante probleme de istorie universală.

PRÉOCCUPATIONS EN MATIÈRE D'HISTOIRE UNIVERSELLE DANS „CERCETĂRI ISTORICE“

R é s u m é

La revue fondée par Ilie Minea comme bulletin du séminaire d'histoire des Roumains a eu, naturellement, comme principal but la publication des recherches sur l'histoire nationale. Cependant, on n'a négligé pas les préoccupations en matière d'histoire universelle, dans l'étude de laquelle la contribution des chercheurs roumains s'était particulièrement agrandie depuis 1900. La revue a publié beaucoup des travaux concernant surtout la place des Roumains dans l'histoire universelle. Étant donnée la formation du professeur Minea, ceux-ci ont envisagé particulièrement l'histoire politique du Moyen Âge. Plusieurs ont été consacrés à la lutte anti-ottomane des Roumains et à ses conséquences, d'autres aux diverses aspects des relations avec et entre les autres puissances voisines.

Les travaux concernant les autres périodes sont moins nombreux, mais ils ne manquent pas. On peut retenir surtout les contributions d'histoire moderne. Particulièrement les études sur la politique extérieure de Napoléon III et du Prince Ouza conservent encore leur intérêt. D'ailleurs, il faut souligner que toutes les études publiées par „Cercetări istorice“ se sont appuyées sur une solide documentation, en grande partie inédite, utilisée à travers une critique serrée. La revue a contribué ainsi non seulement à une meilleure connaissance de l'histoire nationale mais, dans le même temps, de celle de l'histoire universelle aussi.

⁴⁰ Am menționat aici doar cîteva lucrări. Cuprinsul revistei, așa cum se poate observa și din bibliografia publicată în acest număr, este mult mai larg sub raportul care ne interesează.